

E-DATA & RESEARCH

MAGAZINE OVER DATA EN ONDERZOEK IN
DE ALFA- EN GAMMA-WETENSCHAPPEN

E-data & Research verschijnt drie keer per jaar en wordt mogelijk gemaakt door: CBS, Centerdata, CLARIAH, DANS, KNAW Humanities Cluster en ODISSEI.

**Een gemeenschappelijke taal
voor agrarisch erfgoed**

► PAGINA 4

Afscheid van het Centerpanel

► PAGINA 8

**Menno Rasch stimuleert
samenwerking tussen erfgoed
en wetenschap**

► PAGINA 10

**Bouwen aan FAIR-data-
ecosystemen in de sociale
wetenschappen**

► PAGINA 12

**Scheepslogboeken geven
inzicht in klimaat**

► PAGINA 14

Scan deze QR-code met een smartphone om de website van E-data te bezoeken. edata.nl

Bewerking van still uit film *Weer leren van het verleden*, onderzoeksproject van het Huygens Instituut. Zie pagina 14.

Landschapsbeheer

Recentelijk kregen organisaties die te maken hebben met digitale infrastructuur gesubsidieerd door NWO het verzoek een lijst met niet minder dan 93 vragen te beantwoorden. Het ging om een landschapsanalyse die een beeld moet schetsen van wat er is bereikt en daarmee OCW te overtuigen van de blijvende behoefte aan duurzame financiering. Het was mijn doop in de rijkheid van het CLARIAH-NL landschap, de nationale digitale infrastructuur voor geesteswetenschappelijk onderzoek. Sinds begin dit jaar ben ik voorzitter van de CLARIAH-NL Management Board. CLARIAH-NL is september 2024 gestart als een consortium van universiteiten, KNAW kennisinstellingen en cultureel erfgoedpartners. Het is een nieuwe entiteit die de duurzame opvolger is van de eerdere CLARIAH-projecten met als doel de ontwikkeling, het beheer en het gebruik van de digitale infrastructuur op nationaal niveau te coördineren en te stimuleren.

Voordat ik voorzitter werd, was ik vooral een actieve gebruiker. Als onderzoeker mediageschiedenis,

maar ook als docent maakte ik al regelmatig gebruik van enkele componenten van die infrastructuur zoals de CLARIAH Mediasuite. Dankzij de landschapsanalyse kreeg ik een beter inzicht in de diversiteit van digitale diensten waarmee onderzoekers een breed scala aan tekstuele, gestructureerde en (audio)visuele datasets kunnen benaderen, verrijken, analyseren en visualiseren. Het is goed om te zien hoe gedurende een decennium door opeenvolgende CLARIAH-projecten er stukje bij beetje is gebouwd aan een gevarieerd digitaal onderzoekslandschap.

Maar werkt het ook voor gebruikers? Onderwijs is een mooie plek om dit te toetsen. In mijn colleges stimuleer ik bachelor-studenten Mediastudies om gebruik te maken van de CLARIAH-infrastructuur. Door middel van opdrachten leren studenten deze in te zetten voor cross-mediaal onderzoek naar maatschappelijke representaties in termen van gender, klasse en etniciteit. Met de master-studenten Digital Humanities ga ik vaak nog een stap verder en leer ik ze na te denken wat het betekent als kennis

tot stand komt via dit soort infrastructuur. Studenten testen welke verschillende nationale en internationale infrastructuren voldoende opties bieden om kritisch te reflecteren over de voor- en nadelen van de beschikbare tools of in hoeverre de infrastructuur transparant is over mogelijke bias in de beschikbare datacollecties.

Er is nogal eens weerstand bij studenten: ze vinden dat het allemaal wel veel tijd kost terwijl zoekmachines als Google zoveel efficiënt gebruikersgemak biedt. Zoeken naar de juiste bronnen is lastig voor ze, ze moeten worden "ont-Google-d"¹. Uiteindelijk begrijpen ze de waarde om inzicht te hebben in de keuzes die gemaakt zijn door o.a. software ontwikkelaars, data specialisten en institutioneel collectiebeleid. De discussies met studenten maken mij bewust van de uitdagingen van het werken in dit landschap en motiveren me om als voorzitter van MB met het team te werken aan goed landschapsbeheer.

Susan Aasman

Hoogleraar Digital Humanities aan de Rijksuniversiteit Groningen

1 Sauer, Sabrina, Berber Hagedoorn, and Susan Aasman. "De-Google-ing'our Students: A User Approach to Understanding Archival Media Discovery in the Classroom." *VIEW Journal of European Television History and Culture* 13.26 (2024).

COLOFON

Uitgever:

E-data & Research

Redactieadres:

Anna van Saksenlaan 51,
2593 HW Den Haag,
088 0034666,
edata@dans.knaw.nl, edata.nl,
@eDataResearch

Hoofd-/eindredacteur:

Ingrid Korver

Redactie:

Kasia Karpinska, Astrid de Kock,
Hilde van Oirschot, Erica Renckens,
Jetze Touber, Lauren Oude Nijhuis,
Mara Verheijen

Opmaak:

Krijn Ontwerp, Nijmegen

Productie:

Platform P, Rotterdam

ISSN: 1872-0374.

E-data & Research
kosteloos ontvangen?
Laat het weten via edata.nl.

E-data & Research liever (tijdelijk)
op een ander adres ontvangen?
Geef wijzigingen aan ons door via
edata@dans.knaw.nl.

Gerichter waarschuwen bij beleggen

Bij beleggingsproducten verschijnen waarschuwingen zoals: ‘Beleggen brengt risico’s met zich mee. U kunt uw inleg verliezen’. Hoewel consumenten gewaarschuwd moeten worden voor de risico’s van beleggen, is het ook belangrijk dat de waarschuwing niet *alle* consumenten afschrikt.

■ LAUREN OUDE NIJHUIS

Bijna de helft van de Nederlandse huishoudens heeft genoeg spaargeld om verantwoord te kunnen beleggen, zeker wanneer zij kiezen voor beleggingsproducten met een laag risico. Toch kiezen veel van deze huishoudens liever voor sparen dan beleggen. Een mogelijke verklaring is dat alle beleggingsproducten dezelfde generieke waarschuwing krijgen, ongeacht het risiconiveau. Ook voor laag-risicobeleggingen worden vaak de standaardwaarschuwingen gebruikt, wat de indruk kan wekken dat *alle* vormen van beleggen even risicovol zijn. Dat is niet terecht.

Een specifieke waarschuwing voor laag-risicoproducten

Om dit probleem aan te pakken, ontwikkelde Centerdata in opdracht van het ministerie van Financiën en in samenwerking met DUFAS en de Nederlandse Vereniging van Banken een alternatieve waarschuwing, specifiek gericht op laag-risicoproducten. De nieuwe boodschap werd getest in een online gedragsexperiment onder ruim 2000 deelnemers in het LISS panel. Het doel: consumenten zonder financiële buffer ontmoedigen om te beleggen, zonder dat mensen met voldoende spaargeld onnodig worden afgeschrikt.

Uit het vooronderzoek bleek dat consumenten zelden concrete informatie krijgen over wanneer beleggen verantwoord is. Vaak wordt bijvoorbeeld niet uitgelegd hoeveel spaargeld je achter de hand zou moeten houden. Daarom werd in de nieuwe waarschuwing opgenomen: “De waarde van uw belegging kan schommelen. Beleg voor minimaal 5 jaar en houd spaargeld achter de hand. Zo voorkomt u dat u moet verkopen met verlies.” Deze boodschap moest duidelijk maken dat beleggen vooral geschikt is voor de lange termijn en als je voldoende spaargeld hebt.

Uit het vooronderzoek bleek dat consumenten zelden concrete informatie krijgen over wanneer beleggen verantwoord is

Resultaten uit het experiment en de praktijk

De nieuwe waarschuwing had in het algemeen weinig effect. Maar bij een specifieke groep, namelijk mensen met interesse in beleggen, werkte de tekst *wél* zoals bedoeld: mensen met

voldoende spaargeld voelden zich minder afgeremd, terwijl degenen zonder buffer juist voorzichtiger werden. In een aanvullend veldexperiment op de website van Saxo Bank bleek daarnaast een vergelijkbare trend: bezoekers die na het zien van de nieuwe waarschuwing doorklikten naar de aanmeldpagina, waren iets vaker ook degenen met voldoende spaargeld. Hoewel deze verschillen klein waren en statistisch niet significant, wijzen ze in dezelfde richting als de eerdere testresultaten.

Kortom: de resultaten suggereren dat een gerichtere waarschuwing bij beleggen zou kunnen helpen om beter onderscheid te maken tussen wie wel en wie niet verstandig kan beleggen. Het ministerie van Financiën roept aanbieders van beleggingsproducten nu dan ook op om verder te experimenteren met gerichte waarschuwingen.

Meer lezen over dit onderzoek? Het volledige onderzoeksrapport is hier te vinden: <https://tinyurl.com/3yffhcx3>

De verzamelde data voor dit onderzoek zijn op termijn terug te vinden in het LISS data archive: <https://tinyurl.com/4tf22pdy>

Een gemeenschappelijke taal voor agrarisch erfgoed

In 2025 ontwikkelt het netwerk landbouwcollecties een landelijke thesaurus voor roerend agrarisch erfgoed. Deze thesaurus biedt een cruciale basis voor het behouden, registreren en beter begrijpen van agrarische objecten die samen het verhaal van de Nederlandse landbouw vertellen.

■ MARIEKE VAN BOMMEL

Historische ploegen, dorsmachines, wanmolens, strohakselaren en rijenkapers – ze zijn misschien niet allemaal even bekend, maar samen vertellen ze het verhaal van de Nederlandse landbouw én van het landschap zoals we dat vandaag de dag kennen. Al duizenden jaren vormt landbouw het landschap, van de esdekken in Drenthe en Gelderland tot de strakke kavels in de Noordoostpolder.

Historische landbouwwerktuigen – ofwel roerend agrarisch erfgoed – zijn tastbare getuigen van dit verleden. Ze helpen ons niet alleen het landbouwverleden beter te begrijpen, maar bieden ook waardevolle inzichten voor hedendaagse opgaven zoals bodemgebruik, duurzaamheid en landschapsonderhoud.

Wat er nog aan roerend agrarisch erfgoed bestaat, bevindt zich echter verspreid over musea, heemkundekringen en particuliere verzamelingen. Een landelijk overzicht ontbreekt. Bovendien verkeert een deel van deze objecten in slechte staat en wordt kennis vaak niet gedocumenteerd. De oudere generatie eigenaren beschikt over waardevolle expertise, maar deze kennis dreigt verloren te gaan.

Gemeenschappelijke taal

Digitalisering en registratie zijn belangrijk om dit erfgoed en de kennis hierover te behouden, maar daarvoor is eerst helderheid nodig: welke objecten zijn er, hoe worden ze genoemd, en hoe verhouden ze zich tot elkaar?

Daarvoor ontwikkelt het netwerk landbouwcollecties een thesaurus: een digitale termenlijst die één gemeenschappelijke taal vormt voor collectieregistratoren en beheerders.

Dat is nodig, want agrarisch erfgoed is bij uitstek streekgebonden: objecten verschillen per regio sterk in naam, vorm en functie. Wat in Friesland in de 19e eeuw een veelgebruikt werktuig was, kan in Zeeland onbekend zijn gebleven. Bovendien verschilt de terminologie van streek tot streek: eenzelfde object kan in Overijssel een andere naam dragen dan in Brabant of Groningen.

De thesaurus biedt hiervoor een oplossing door één gemeenschappelijke taal te creëren, met ruimte voor lokale variaties. Streekgebonden termen

worden gekoppeld aan bredere, gestandaardiseerde begrippen. Zo komt een collectieregistrator uit Noord-Brabant die zoekt op pees- en skupkes automatisch terecht bij de breder gedragen term bietenlichters. Dit maakt het mogelijk om collecties uit heel Nederland met elkaar te verbinden, onderling te vergelijken en beter te begrijpen.

Verbinden, behouden, delen

De thesaurus wordt onderdeel van het nationale termennetwerk en wordt bruikbaar binnen verschillende collectieregistratiesystemen. Dat maakt het voor collectiebeheerders eenvoudiger om objecten eenduidig vast te leggen. Door het gebruik van gestandaardiseerde termen en unieke identifiers sluit de thesaurus aan bij de principes van linked open data. Zo kunnen collecties digitaal met elkaar worden verbonden, ook over de grenzen van instellingen heen. Dit versterkt de onderlinge samenhang én vergroot de houdbaarheid, bruikbaarheid en zichtbaarheid van agrarisch erfgoed binnen bredere erfgoednetwerken.

Dit initiatief komt voort uit het netwerk landbouwcollecties, waarin onder meer de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, het Fries Landbouwmuseum, het Nederlands Openluchtmuseum, Erfgoed Gelderland, Erfgoed Brabant, Erfgoedhuis Zuid-Holland en Museumfederatie Fryslân samenwerken. De thesaurus wordt ontwikkeld onder penvoering van Erfgoed Gelderland. ●

Zwingelmolen. Bron: Toonbeeldenlijst van historische landbouwmachines (1880-1965), Rijksdienst van het Cultureel Erfgoed.

Slim data verzamelen: EVS kiest voor DataCTRL

Met de tools uit de DataCTRL survey tool suite van Centerdata wordt dataverzameling voor (groot-schalige) onderzoeksprojecten eenvoudiger, consistent en betrouwbaarder. ■ LAUREN OUDE NIJHUIS

Bron: Adobe Stock

In 2026 voert de European Values Study (EVS) opnieuw een grootschalig onderzoek uit naar waarden en normen in Europa. Voor dit onderzoek is betrouwbare en consistente data nodig uit tientallen landen, in net zoveel talen en via verschillende methoden. Om dit proces soepel te laten verlopen gaat EVS voor het eerst werken met de DataCTRL survey tool suite: een pakket aan softwaretools van onderzoeksinstituut Centerdata. Op 19 maart 2025 tekenden beide partijen een overeenkomst voor het gebruik van deze tools.

Hoe werkt het?

Bij internationale onderzoeken zoals EVS is vergelijkbaarheid tussen landen cruciaal. Dat betekent: uniforme vragenlijsten, consistente vertalingen en

betrouwbare data, ongeacht of die via interviews, online of op papier worden verzameld. In de praktijk betekent dit dat er een standaardvragenlijst wordt ontwikkeld en geprogrammeerd met behulp van QuestionnaireCTRL. Vervolgens wordt het vertaalproces voor alle deelnemende landen ondersteund via TranslationCTRL, een systeem dat het vertalen stroomlijnt en helpt om fouten te minimaliseren. Voor het beheer van zowel digitale als papieren vragenlijsten wordt gebruikgemaakt van SurveyCTRL. SampleCTRL wordt ingezet voor het beheer van de steekproeven, terwijl CaseCTRL veldwerkers ondersteunt bij het afnemen van vragenlijsten op verschillende apparaten, zowel online als offline. Tot slot maakt EVS

gebruik van FieldworkCTRL om de voortgang van het veldwerk in alle deelnemende landen op overzichtelijke wijze te monitoren.

Waarom deze aanpak?

Dankzij de centraal ontwikkelde tools hoeven deelnemende landen de vragenlijsten niet allemaal zelf te programmeren. Dit bespaart tijd en kosten en verkleint de kans op fouten. Bovendien zorgt een uniforme werkwijze ervoor dat de resultaten beter met elkaar vergeleken kunnen worden. Met de keuze voor DataCTRL zet EVS een belangrijke stap naar een efficiëntere en meer gestandaardiseerde dataverzameling. Dit draagt bij aan betrouwbare onderzoeksresultaten over waarden en normen in Europa.

Niet alleen voor grootschalige onderzoeksprojecten

De tools uit de DataCTRL suite zijn overigens niet exclusief voor grootschalige Europese onderzoeksprojecten. Ook kleinere projecten en individuele onderzoekers kunnen gebruikmaken van deze software.

Meer weten over de DataCTRL survey tool suite? Kijk dan op datactrl.eu

Voor meer informatie over European Values Studies, zie: <https://europeanvaluesstudy.eu/>

De data van EVS wave 6 zullen op termijn beschikbaar worden gemaakt op de website van Gesis Leibniz Instituut voor Sociale Wetenschappen: <https://www.gesis.org/home>

Bron: Adobe Stock

Wat betekent de groene transitie voor verschillende groepen in de samenleving?

Het door de EU gefinancierde SoGreen project brengt de sociale aspecten van de groene transitie in kaart. ■ LAUREN OUDE NIJHUIS

Klimaatverandering en milieuproblemen vragen om verandering. De groene transitie, de overgang naar een duurzamere samenleving, is daar een belangrijk onderdeel van. Deze transitie is noodzakelijk voor de bescherming van het klimaat, maar heeft tegelijkertijd ook gevolgen voor mens en maatschappij. Mensen van verschillende leeftijden en achtergronden ervaren de gevolgen van deze transitie namelijk op uiteenlopende manieren. Dit maakt het ontwikkelen van eerlijk en effectief beleid uitdagend. Om hierop te kunnen inspelen, is meer inzicht nodig in hoe de groene transitie verschillende groepen mensen in de samenleving beïnvloedt.

Met dit doel voor ogen is begin 2025 het Europese SoGreen project gestart. Vier toonaangevende Europese onderzoeksinfrastructuren op het gebied van sociale wetenschappen werken hiervoor samen: ESS ERIC (European Social Survey), SHARE ERIC (Survey of Health, Ageing and Retirement), GGP (Generations and Gender Programme) en GUIDE (Growing up in Digital Europe).

Alle verzamelde data komen samen in één platform

Samen onderzoeken zij hoe mensen in verschillende levensfasen en met diverse sociaal-economische achtergronden de groene transitie ervaren.

Eén vragenlijst, bruikbaar voor meerdere onderzoeken

Binnen SoGreen worden innovatieve onderzoeksmethoden en hulpmiddelen ontwikkeld. Eén van die belangrijke middelen is de Green Transition vragenlijstmodule, die in verschillende grootschalige Europese onderzoeken wordt geïmplementeerd. Dankzij deze aanpak kunnen gegevens uit verschillende landen en van verschillende groepen mensen op dezelfde manier worden verzameld en vergeleken.

Het project maakt ook gebruik van geografische gegevens, die worden gekoppeld aan de antwoorden uit de vragenlijsten.

Zo kunnen verschillen tussen regio's beter worden geanalyseerd. Daarnaast worden visualisatietools ontwikkeld om de gegevens inzichtelijk te maken voor zowel onderzoekers als beleidsmakers. Alle verzamelde data komen samen in één platform, zodat ze breed toegankelijk zijn voor bijvoorbeeld wetenschappers en beleidsmakers.

Ondersteuning bij dataverzameling

Verschiedende partners helpen bij de uitvoering van het SoGreen project. Zo ondersteunt Centerdata de dataverzameling voor ESS ERIC, SHARE, GUIDE en GGP, met zelf ontwikkelde surveytools uit de DataCTRL survey tool suite. De tool TranslationCTRL wordt bijvoorbeeld ingezet om de Green Transition vragenlijstmodule te vertalen voor de verschillende landen waarin deze wordt uitgezet.

Van data naar dialoog

Een ander onderdeel van het project is het opzetten van een Knowledge Mobilisation Lab, een platform dat stakeholders uit diverse sectoren samen moet brengen, waaronder beleidsmakers, onderzoekers, maatschappelijke organisaties en bedrijven. Hier kunnen zij kennis delen en gezamenlijk nadenken over de sociale aspecten van de groene transitie. Het doel is om het gesprek en de communicatie rondom ontwikkelingen over de groene transitie op gang te brengen en te houden.

De verzamelde data binnen het SoGreen project worden beschikbaar gemaakt via het Noorse data archief Sikt: <https://sikt.no/en/find-data>

CENTERDATA

Solliciteren bij mens of machine

In april 2024 heeft Centerdata in opdracht van onderzoekers van de Universiteit Utrecht onderzoek gedaan naar de invloed van automatische wervingssystemen (AI) op hoe mensen zichzelf presenteren tijdens sollicitaties. In een vragenlijst in het LISS-panel is onderzocht hoe mensen open sollicitatievragen zouden beantwoorden als ze wisten dat hun antwoorden beoordeeld zouden worden door een mens of door een computerprogramma met kunstmatige intelligentie. Daarna is ook gevraagd hoe groot ze de kans vonden dat ze zouden worden aangenomen. Tot slot is gevraagd of ze hun antwoorden zouden veranderen als ze wisten dat de beoordeling op een andere manier zou gebeuren.

De data van deze studie is sinds kort beschikbaar in het LISS data archief:

<https://doi.org/10.57990/tcpm-3z30>

Ook sinds kort beschikbaar:

Studies LISS panel

► **Houwelingen, P. van, Hart, J. de**, januari 2020, *Spirituality and meaning in life*.
DOI: <https://doi.org/10.57990/qnjp-dp26>

► **Lampe, I., Weber, M.**, september - oktober 2020, *Decision tasks*.

DOI: <https://doi.org/10.57990/dvix-xy20>

► **Nieuwenhuis, J., Troost, A., Mijs, J.**, mei - juni 2024, *An exploitation-based class scheme and views about social inequality and contemporary conflicts*.

DOI: <https://doi.org/10.57990/lfac-n779>

► **Nivette, A., Vegt, I. van der**, juni 2024, *Police procedural justice and perceptions of police legitimacy*.

DOI: <https://doi.org/10.57990/krb9-vh59>

► **Noordewier, M., Dijk, W. van, Nijkamp, R., Kunkel, D.**, juni 2024,

National Monitor Financial Worries - Wave 8.
DOI: <https://doi.org/10.57990/7mad-5256>

► **Noordewier, M., Dijk, W. van, Nijkamp, R., Kunkel, D.**, september 2024,

National Monitor Financial Worries - Wave 9.
DOI: <https://doi.org/10.57990/7n8k-r923>

► **Roos, C., Bögels, S., Krahmer, E.**, maart 2024, *Assessing online discussions*.

DOI: <https://doi.org/10.57990/z4xp-4934>

► **Verboord, M., Janssen, S., Koreman, R.**, mei 2015, *Culture and Internet*.

DOI: <https://doi.org/10.57990/sqjs-te67>

► **Verheijen, M.**, oktober - november 2024, *Social Integration and Leisure - Wave 17*.

DOI: <https://doi.org/10.57990/x0f6-v913>

► **Woittiez, I.**, augustus 2022, *Social Cohesion - 2022 - Wave 1*.

DOI: <https://doi.org/10.57990/5j8s-y484>

► **Woittiez, I.**, september - oktober 2023, *Social Cohesion - 2023 - Wave 2*.

DOI: <https://doi.org/10.57990/3wg5-4k98>

Deze bestanden zijn kosteloos beschikbaar via:

<https://www.dataarchive.lissdata.nl/>

Bezoek deze site of scan de QR-code.

CBS

Huisartsdecltab: Patientgebonden huisartsdeclaraties

Dit bestand bevat data van alle personen waarvoor door de huisarts declaraties zijn ingediend en die zijn betaald door verzekeraars. Bestand per jaar beschikbaar over de periode 2021-2023.

Bezoek de CBS microdata catalogus via

<https://www.cbs.nl/nl-nl/onze-diensten>

Bezoek deze site of scan de QR-code.

DANS

De volgende datasets zijn open access beschikbaar in de DANS Data Stations:

► **T. van der Meer et al**, 2025, *ADKS (Adolescentenpanel Democratische Kernwaarden en Schoolloopbanen)*
<https://doi.org/10.17026/SS/2024IB>

DANS Data Station Social Sciences and Humanities, V1

► **N. Yordanova; A. Ershova; A. Khokhlova; S. Obaid Ul-Islam; G. Glavaš**, 2025,

Replication materials for article "When the EU Council Responds to Public Opinion: Negotiating European Policy Integration", European Union Politics, 2025,
<https://doi.org/10.17026/SS/NHZROF>

DANS Data Station Social Sciences and Humanities, V1

► **H. Soiné; B. Lancee**, 2025, *Replication Data for: Diverging Ethnic Hierarchies? Cultural Distance, Right-Wing Authoritarianism, and Social Distance Perceptions in the Netherlands*.

<https://doi.org/10.17026/SS/SLS0D4>

DANS Data Station Social Sciences and Humanities, V2

► **L. Kröner et al**, 2025, *Supplementary Information for: Climate change skepticism of European farmers and implications for effective policy actions (Kröner et al., 2025)*,
<https://doi.org/10.17026/SS/RJVDGG>,

DANS Data Station Social Sciences and Humanities, V3

► **B.W. Tereke et al**, 2025, *IDEABench: Benchmark Dataset for Mapping*

Deprived Urban Areas,

<https://doi.org/10.17026/PT/X4NIIL>

DANS Data Station Physical and Technical Sciences, V1

► **Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening (VRO); Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS)**, 2025,

Woononderzoek Nederland 2024 - woningmarktmodule- release 1.0,

<https://doi.org/10.17026/SS/ZBPTLH>

DANS Data Station Social Sciences and Humanities, V4

► **G. Helleman**, 2025,

Speelvriendelijke steden,

<https://doi.org/10.17026/SS/KBEB9J>

DANS Data Station Social Sciences and Humanities, V2

► **G. Schaap**, 2025,

Mixed-method feasibility study of a positive psychology intervention for post-COVID-19 patients,

<https://doi.org/10.17026/SS/ITOTIR>

DANS Data Station Social Sciences and Humanities, V1

► **K. de Leeuw**, 2025,

Data from paper: CO2 Supply is a Powerful Tool to Control Homoacetogenesis, Chain Elongation and Solventogenesis in Ethanol and Carboxylate Fed Reactor Microbiomes,

<https://doi.org/10.17026/LS/GT9POF>

DANS Data Station Life Sciences, V1

► **S. Wang; H. Makimei; W. van Peursen**, 2025, *The Visio Divina Dataset: A.I. generated images using biblical text*,

<https://doi.org/10.17026/SS/QA27IC>

DANS Data Station Social Sciences and Humanities, V1

► **K. Beerden; M. Hemminga**, 2025,

Funerary altar Q. Petronius Turnus. Den Haag, Huis van het boek, Inventory 306/348,

<https://doi.org/10.17026/AR/Q22SP2>

DANS Data Station Archaeology, V2

► **D.J.W. Meijer**, 2025,

Tell Hammam al-Turkman - Digital Archive,

<https://doi.org/10.17026/AR/ZP2FLG>

DANS Data Station Archaeology, V1

► **E. Kroon**, 2025,

"Cord Ware was never alone: Ceramic technology and Bayesian chronological modelling demonstrate interactions between migrating and indigenous communities in the Netherlands 5,000 years ago"-Supplementary Information,

<https://doi.org/10.17026/AR/3SKXTB>

DANS Data Station Archaeology, V1

► **E. Osinga; L. Voerman**, 2025,

Het interieur van de Domkerk te Utrecht,

<https://doi.org/10.17026/AR/Y5CZPZ>

DANS Data Station Archaeology, V1

Bezoek de DANS Data Stations via

<https://dans.knaw.nl/data-stations/>

Bezoek deze site of scan de QR-code.

Afscheid van het Centerpanel

Eind 2024 nam Centerdata afscheid van een bijzonder panel: het Centerpanel. Dit oudste probability-based internetpanel ter wereld vormde de basis voor het ontstaan van de organisatie Centerdata zelf. ■ LAUREN OUDE NIJHUIS

Van Telepanel naar Centerpanel

Het verhaal begint in de jaren negentig met het Telepanel van de Universiteit van Amsterdam, een initiatief van professor Willem Saris. Dit Telepanel bestond al enkele jaren toen de Tilburgse econometrist Arie Kapteyn startte met een onderzoek naar het spaargedrag van Nederlandse huishoudens in dat panel. Maar toen het Telepanel financieel in zwaar weer terechtkwam en de Universiteit van Amsterdam besloot ermee te stoppen, dreigde Kapteyn zijn opgebouwde datareeks te verliezen. Zijn oplossing? Het panel naar Tilburg halen. Omdat Tilburg University het financiële risico te groot vond, werd in 1997 een zelfstandige stichting opgericht: Centerdata. Zonder het Centerpanel had Centerdata dus simpelweg niet bestaan.

Dankzij een initiële subsidie van het VSB-fonds kon het spaaronderzoek doorgaan, en werd de innovatieve aanpak van het Telepanel ook in Tilburg ingezet. Nederlandse huishoudens kregen voor die tijd geavanceerde apparatuur waarmee ze zelfstandig vragenlijsten invulden zonder tussenkomst van een interviewer.

Kapteyns spaaronderzoek heette eerst de CentER Savings Survey, maar is inmiddels al jaren bekend als de DNB Household Survey (DHS). In 2024 is inmiddels de 32ste golf van het spaaronderzoek afgenomen.

Van Centerpanel én LISS panel naar alleen het LISS panel

De beginjaren van het Centerpanel in Tilburg waren uitdagend, maar het lukte om het in de lucht te houden. In 2000 maakte het panel een grote technologische sprong door over te stappen op internet, met de inzet van zogenoemde Netboxen. En weer enkele jaren later gingen de panelleden met een computer, tablet of smartphone meedoen. Het Centerpanel was in 2007 dé inspiratiebron voor de oprichting van het LISS panel.

Het Centerpanel bleef actief voor langlopende onderzoeken, zoals de DNB Household Survey, en werd daarnaast ingezet voor betaalde opdrachten. Het LISS panel werd in de beginjaren voor niet-betaalde opdrachten gebruikt dankzij een subsidie van NWO. Maar toen de financiering voor het LISS panel in 2014-2015 stopte, en er ook betaalde

opdrachten moesten worden uitgevoerd, werden de panels steeds meer vergelijkbaar. Een strategische keuze was nodig: het spaaronderzoek stapsgewijs onderbrengen in het LISS panel én het Centerpanel op een natuurlijke wijze laten stoppen door geen nieuwe panelleden meer te werven.

Een definitief afscheid van het Centerpanel

Maar Centerpanelleden bleken erg trouw: eind 2024 waren er nog altijd ongeveer 1.200 actief in het panel. Ook panelleden die in de Amsterdamse tijd waren begonnen. Halverwege 2024 werd daarom een moeilijk besluit genomen: eind van het jaar stopt het Centerpanel. De panelleden werden hiervan op de hoogte gebracht en met een presentje werd vorige maand definitief afscheid van ze genomen. Centerdata is deze panelleden veel dank verschuldigd. Hun jarenlange trouwe deelname heeft ervoor gezorgd dat meer dan 3.000 wetenschappers onderzoek konden doen met data uit het Centerpanel. Van begin tot eind zijn er bijna 2.400 vragenlijsten aan het panel voorgelegd.

Blik op de toekomst

Met het einde van het Centerpanel wordt een belangrijk hoofdstuk in de geschiedenis van Centerdata afgesloten. Het is daarom goed om even stil te staan bij alle betrokkenen: van de initiatiefnemers, de onderzoekers/opdrachtgevers, ons team panelbeheer en andere collega's tot de trouwe panelleden. Ieders inzet heeft niet alleen het succes van het Centerpanel mogelijk gemaakt, maar ook een blijvende invloed gehad op hoe Centerdata onderzoek vormgeeft. ●

Bron: Adobe Stock

Podcast over erfgoed en linked data

De erfgoedcollectie van Kasteel Amerongen is digitaal beschikbaar. In de podcast **Paulus en De Nijs op reis** vertellen de betrokkenen over hun ervaringen. ■ **ERICA RENCKENS**

Bron: Wikipedia

In de buurt van het Utrechtse dorp Amerongen staat Kasteel Amerongen, dat elk jaar zo'n 40.000 bezoekers ontvangt. De geschiedenis van het kasteel en de families die er woonden gaat eeuwen terug, en de erfgoedcollectie die daarbij hoort, ligt verspreid over verschillende archieven in de regio.

De betrokkenen van de twee archieven en de erfgoedinstelling delen hun ervaringen in 'Paulus en De Nijs op reis', een podcast van Netwerk Digitaal Erfgoed. In deze podcast trekken netwerkredacteur Ronald de Nijs en journalist Kirsten Paulus door Nederland. Elke aflevering spreken

ze met erfgoedprofessionals over hun ervaringen met digitaal erfgoed. Deze keer zijn dat Annemiek Barnouw van Stichting Kasteel Amerongen, Heleen Wilbrink van HUA en Wietse Bakker van RAZU.

Linked data, Elasticsearch, triplestore... Barnouw bekend tijdens de aflevering dat ze tijdens de overleggen wel eens stiekem onder tafel met de conservator apte omdat ze het niet meer kon volgen. Het kasteel maakte net de eerste stappen in het digitaal beschikbaar maken van de collectie en Barnouw werd met dit project dus direct in het diepe ge-gooid. Gelukkig hadden Wilbrink en

Bakker al meer ervaring met het 'verknopen' van collecties, wat uiteindelijk leidde tot een pilot-zoekmachine waarmee de collecties gezamenlijk online doorzocht kunnen worden. Tijdens een wandeling door het kasteel vertellen de betrokkenen wat hun doelen waren, waar ze moeilijkheden tegenkwamen en wat hun plannen voor de toekomst zijn.

Paulus en De Nijs op reis: hoe linked data verspreide archieven Kasteel Amerongen herenigt-Podcast van Netwerk Digitaal Erfgoed, te beluisteren via Spotify of Soundcloud.

Resultaten ODISSEI LISS panel Grant 2024

In de vorige editie van e-data hebt u kunnen lezen welke projecten er in 2024 in het LISS panel zijn uitgevoerd met de ODISSEI LISS panel grant uit 2023. Inmiddels zijn ook de resultaten van de panel grant 2024 bekend en weten we welke onderzoeken er komend jaar afgenomen gaan worden in het LISS panel.

■ **MARA VERHEIJEN**

De negen geselecteerde projecten in deze ronde richten zich op uiteenlopende thema's zoals sociale ongelijkheid, ouderlijke stress en opvoedingsstijlen, opvattingen over deeltijdwerk en het effect van smartphonegebruik op verslaving en geheugen. Waar sommige onderzoekers gebruikmaken van traditionele vragenlijsten, kiezen anderen voor meer geavanceerde

methoden zoals experimentele ontwerpen of innovatieve vormen van dataverzameling. Een overzicht van alle toegekende projecten is hier te vinden: <https://tinyurl.com/ne3epedy>.

De Call for Proposals voor onderzoek met het LISS panel, gefinancierd door ODISSEI, is geopend. De deadline voor het indienen van voorstellen is 23 september. Dit jaar is er daarnaast financiering beschikbaar voor een data donatie project. Meer informatie is te vinden via: odissei-data.nl/facility/liss-panel-access/. Naast toegang tot het LISS panel wordt ook één extra grant toegekend voor gratis gebruik van CBS microdata. ●

‘Wetenschappers zijn afnemers én toeleveranciers van erfgoed’

Foto: Vera Duivenvoorden

Netwerk Digitaal Erfgoed (NDE) is een netwerk-organisatie pur sang. Dat betekent dat ook onderzoekers kunnen aansluiten, stelt nieuwe voorzitter Menno Rasch. Graag zelfs!

■ ERICA RENCKENS

“NDE is gewoon een hele goede, mooie organisatie.” Menno Rasch, die afgelopen januari begon als voorzitter van het Netwerk Digitaal Erfgoed, is duidelijk trots. Hij zal dan ook niet radicaal het roer om willen gooien nu hij sinds begin dit jaar voorzitter van het bestuur is van de organisatie waarbij hij al 3 jaar namens het KNAW Humanities Cluster is betrokken. Het netwerk zal dus nog steeds vooral kennisdeling en samenwerking stimuleren tussen instellingen met digitaal erfgoed. “Maar het Humanities Cluster is niet alleen

een erfgoedinstelling, maar ook een onderzoeksorganisatie, en is daarmee wel een beetje een vreemde eend in de bijt”, vertelt hij. “Wij vertegenwoordigen in het bestuur het digitale academische erfgoed - al is niet heel scherp of duidelijk wat dat is. Daardoor zal onder mijn voorzitterschap vooral de link met wetenschappelijk onderzoek sterker worden.”

Is dat nodig?

“Sommige organisaties doen dat al heel sterk. Neem de Koninklijke Bibliotheek, die hebben een onder-

zoeker in residence en dat soort programma's. Bij andere is dat minder. Veel wetenschappers komen natuurlijk wel in een leeszaal of gebruiken digitale collecties, maar zelf hebben erfgoedinstellingen niet altijd affiniteit met wetenschappelijk onderzoek. Die focus op wetenschap is sowieso al mijn rol in het bestuur en als voorzitter zit je er dan nog meer met je neus bovenop."

Hoe ziet dat er concreet uit?

"Ik zie verschillende kansen. Een ervan is het stimuleren van toevoegen van data uit onderzoek aan collecties. Als onderzoekers data gebruiken van erfgoedorganisaties, voegen ze er bijna altijd data aan toe. Dat was altijd al zo: als een onderzoeker een boek schreef op basis van de collectie, was dat een toevoeging aan die collectie. Maar tegenwoordig gebeurt dat ook op andere manieren. Bij digitale data worden bijvoorbeeld verbanden door een digitaal archief heen gelegd. Het is interessant voor erfgoedorganisaties om die verrijking van hun digitale erfgoed weer terug te krijgen. Maar hoe archiveer je dat?"

Kun je daar een voorbeeld van geven?

"Goetgevonden van het project REPUBLIC van het Huygens vind ik een mooie. Daarin zijn de resoluties van de Staten-Generaal gedigitaliseerd en via die webapplicatie doorzoekbaar gemaakt. Met Named Entity Recognition zijn uit de data persoonsnamen, plaatsnamen en organisatienamen gehaald, en aan elkaar verbonden. Die informatie staat nu bij het Huygens, maar is natuurlijk ook hartstikke relevant voor het Nationaal Archief. Voor het huidige gebruik zijn de data prima opgeslagen bij het Huygens, maar voor de langere termijn is het Nationaal Archief een veel logischere plaats; die zijn daar helemaal op ingericht. Het is een van hun kerntaken. Ze moeten dus bij wijze van spreken in hetzelfde doosje worden opgeslagen als de gedigitaliseerde collectie. Maar hoe doe je dat, en wanneer? Dat is nog onontgonnen terrein. En het zou doodzonde zijn als over

twintig jaar een andere onderzoeker of iemand uit het algemeen publiek naar die resoluties van de Staten-Generaal gaat kijken zonder dit werk te gebruiken."

En erfgoedinstellingen staan daar ook welwillend tegenover?

"Zeker, al verschilt het nog wel per type erfgoed hoe belangrijk de wetenschap wordt gezien als doelgroep. Maar ik wil bereiken dat instellingen wetenschappers niet langer vooral als afnemer van erfgoed zien, maar ook als toeleverancier. Soms kennen zij je digitale collectie beter dan jijzelf."

Weet NDE al hoe die archivering het best kan plaatsvinden?

"Nee, daar zijn we nog zoekende in. Misschien begint het met een bestuursuitspraak waarin we aangeven dat als er additionele informatie aan onze collecties worden toegevoegd, we deze ook willen bewaren. Maar ik zou ook heel graag in contact komen met onderzoekers die dit in de praktijk bij de hand hebben. We zouden hun denkkracht hierbij goed kunnen gebruiken. Onderzoekers slaan de data doorgaans netjes op bij DANS of een andere repository, maar als die echt gebaseerd zijn op erfgoed, hoe zorg je er dan voor dat ze bij de collectie van de erfgoedinstelling worden bewaard, en ook beschikbaar blijven op de lange termijn? Er zijn zoveel verschillende use cases, van annotaties op objecten tot aan linked data op een hele dataset. Daar kan van alles uitkomen en daar zou ik graag samen over nadenken. Zodat we kunnen uitproberen wat werkt. Bijna alle erfgoedinstellingen zullen die additionele data wel willen, dus als we na afloop van een project nou eens samen om tafel gaan zitten om te kijken hoe we dit nou echt veilig kunnen stellen... Daar wil ik onderzoekers hier graag toe oproepen."

Daarin laat NDE dan dus echt het netwerk-aspect zien.

"Precies! We willen ook niks anders zijn dan dat en daar zijn we ook best streng in. We hebben geen pand of veel medewerkers, we proberen

alleen onze netwerkpartners continu te ondersteunen, zodat er samengewerkt wordt. We hebben bijvoorbeeld het Termennetwerk ontwikkeld, zodat termen overal op dezelfde manier gespeld worden en dus onderling te verbinden zijn met linked data. Maar NDE gaat in haar eentje zo'n dienst dan niet zelf in de lucht houden, dat wordt samen gedaan met organisaties uit het netwerk. Daarom werken we ook maar met een kleine staf."

Kan NDE nog meer betekenen voor wetenschappers?

"Volgens mij wel. NDE is een echte netwerkorganisatie, dus doe vooral mee. Alle erfgoedinstellingen kunnen zich aansluiten, maar onderzoekers zijn ook welkom. Je hoeft geen manifest te ondertekenen, maar kom vooral naar onze bijeenkomsten als je onderzoek doet naar taal, cultuur, geschiedenis, kunst en dus leunt op erfgoed. Sommige onderzoekers weten ons al wel te vinden, maar dat zou ik graag nog meer willen aanwakkeren." ●

NETWERK DIGITAAL ERFGOED

Het NDE wordt gevormd door organisaties die met digitaal erfgoed te maken hebben en zo hun kennis, tools en krachten bundelen. Zij sluiten zich aan door een manifest te ondertekenen. Rasch: "Dat zijn generieke principes van hoe je met digitaal erfgoed omgaat. En dan hoor je erbij." De dragende instellingen, die samen het bestuur vormen, zijn KB nationale bibliotheek, Nationaal Archief, Beeld & Geluid, Nieuwe Instituut, de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en KNAW Humanities Cluster.

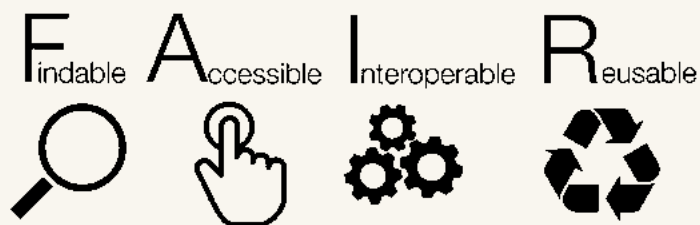
Bouwen aan FAIR-data-ecosystemen in de sociale wetenschappen: knelpunten overwinnen

Op 13 februari kwamen experts uit de Nederlandse sociale en geesteswetenschappen (SGW) bijeen in Utrecht om te praten over een belangrijke uitdaging: hoe kunnen we de implementatie van FAIR-principes - het vindbaar, toegankelijk, uitwisselbaar en herbruikbaar maken van data - beter ondersteunen? ■ ANGELICA MAINERI

Gebruikmakend van input van onderzoekers, dataleveranciers en infrastructuurexperts, werd er tijdens het evenement ingegaan op zowel de geboekte vooruitgang als de hardnekkige uitdagingen in het vakgebied. Alhoewel het principe binnen de gemeenschap wordt gezien als de gouden standaard, blijft de implementatie van deze principes een lastige opgave.

Het door PDI-SSH gefinancierde project "Building a FAIR Expertise Hub for the Social Sciences" hielp, door het verzamelen van de FAIR-implementatieprofielen (FIP's) van de SGW-gemeenschap, de belangrijkste knelpunten in de implementatie van de FAIR-principes te identificeren. Ten eerste maken veel SGW-dataleveranciers gebruik van bestaande infrastructuren om data te publiceren, met als gevolg dat belangrijke FAIR-beslissingen - denk aan metadatastandaarden of licenties - vaak van die platforms afkomstig zijn. Het is daarom van essentieel belang om te beoordelen of deze keuzes wel geschikt zijn voor onderzoekers en datagebruikers. Ten tweede belemmert het tekort aan semantische bronnen (zoals gestandaardiseerde woordenlijsten en ontologieën) de uitwisselbaarheid. Deze leemte heeft grote gevolgen voor het uitwisselbaarheidsaspect van de FAIR-principes, beperkt de mogelijkheden voor datakoppeling tussen verschillende bronnen en belemmert innovatieve onderzoeksmogelijkheden.

Niettemin zijn er ook successen en ideeën om verder te bouwen. Het Consortium on Individual Development heeft een uniforme metadata-catalogus gecreëerd voor data over de ontwikkeling van kinderen, waardoor onderzoekers het potentieel van data uit cohortstudies naar kinderonwikkeling optimaal kunnen benutten. Het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis pleit ervoor dat de gemeenschap zich inzet voor het

bewaren en koppelen van sociaal-historische gegevens om zo de FAIR-ificering een stap verder te brengen. FIRM-BACKBONE ontwikkelde een doordachte aanpak voor het beheren en delen van gevoelige bedrijfsgegevens op basis van FAIR-principes. Deze voorbeelden laten zien dat er een groot potentieel is in de SGW-gemeenschap om de uitdagingen van het toepassen van FAIR-principes in het SGW-domein aan te gaan.

Een belangrijk inzicht dat tijdens deze dag werd verkregen is dat de implementatie van FAIR gelaagd is. Hoewel sommige aspecten relatief eenvoudig zijn (zoals het publiceren van gegevens in registers met PID's, metadata-schema's en licenties), vormen de complexere onderdelen van uitwisselbaarheid en herbruikbaarheid nog altijd een uitdaging. Deze complexere lagen vereisen actieve betrokkenheid van onderzoeksgemeenschappen - verstrekkers van infrastructuur kunnen dit niet alleen. Het bouwen van echte FAIR-data-ecosystemen in de sociale wetenschappen vereist voortdurende samenwerking tussen technische experts en domeinonderzoekers.

Als je ondersteuning nodig hebt bij het FAIR maken van je data, neem dan contact op met ODISSEI Data Manager, Angelica Maineri (angelica@odissei-data.nl), voor meer informatie en begeleiding.

Nieuwe mogelijkheden vóór onderzoekers, dóór onderzoekers

Onder de naam Data Storage is in december vorig jaar een pilot gestart in de CBS-microdata-omgeving waarbij de mogelijkheid wordt geboden om analysebestanden van onderzoekers te delen met andere onderzoekers. Data Storage is een gezamenlijk initiatief van ODISSEI en CBS. Afhankelijk van de belangstelling, krijgt deze dienst een definitief karakter.

■ ASTRID DE KOCK

Data Storage is een service die het delen van data en kennis verder optimaliseert en de kosten voor dataopslag reduceert. Dit laatste omdat de bestanden niet in de 'eigen' projectruimte opgeslagen hoeven te worden. De bestanden worden – net als de catalogusbestanden van het CBS – 'read only' aangeboden. Uiteraard zijn er enkele spelregels voor het gebruik van deze Data Storage. Zo moet het bestand dat beschikbaar gesteld wordt uitsluitend uit CBS-microdata bestaan en is de aanbieder degene die eventuele vragen erover beantwoordt. Wil je het aangeboden bestand gebruiken, dan moet je de aanvraag motiveren en aangeven hoe het bijdraagt aan het doel van het onderzoek waarvoor het nodig is. Verder moet er 'gewoon' betaald worden voor alle onderliggende microdatabestanden die gebruikt zijn om het bestand te maken. Niet alleen voor het opslaan van grote analyse-

bestanden is deze Data Storage een stap vooruit. Ook kleinere bestanden kunnen worden aangeboden. Voorwaarde hierbij is dat dit bestanden zijn waarbij het runnen van het script om het bestand te maken veel tijd kost. Daarnaast kunnen scripts worden geëxporteerd en in de ODISSEI code Library worden geplaatst om hergebruikt te worden in de CBS microdataomgeving.

ODISSEI stimuleert datadelen in de CBS-microdataomgeving

Kun je na het lezen van bovenstaande niet wachten om je bestand aan te bieden? Aarzel niet en vul het formulier 'aanvraag Data storage' in op de CBS-microdataomgeving. Zet het ingevulde formulier op de H-schijf in een map 'voor Data storage facility' en

stuur je adviseur van Microdata Services een mail met de melding dat het formulier er staat. Krijg je groen licht, dan laat je via ODISSEI het script om de bestanden te maken en de metadata die de bestanden beschrijft in het ODISSEI Metadatatportal en Code repository plaatsen. Meer informatie over deze dienst kun je vinden in de CBS-microdataomgeving in de metadatamap onder Utilities en in 'Extern Maatwerk' in de map 'OtherData' voor reeds beschikbare bestanden.

Wacht niet te lang, de pilot loopt nog, hoe meer belangstelling, hoe groter de kans dat deze dienst blijft bestaan! Dit wil je toch niet missen? ●

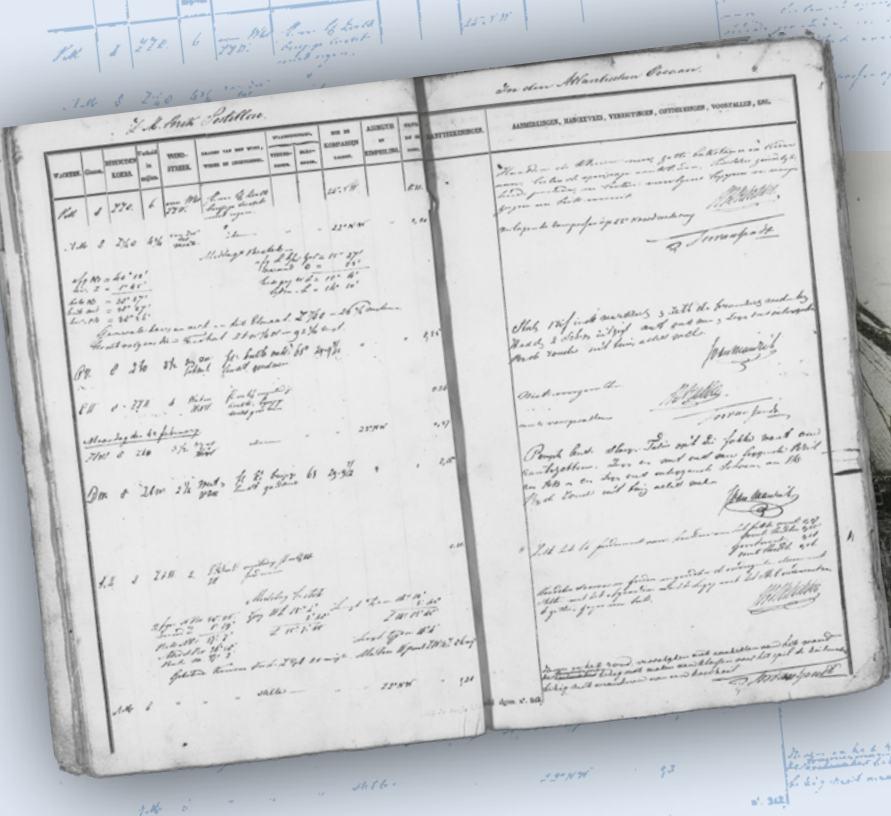
Word lid van IPDLN

Het International Population Data Linkage Network (IPDLN) werd in 2007 opgericht om de uitwisseling van ideeën en methoden over datakoppeling te vergemakkelijken. Het IPDLN organiseert elke twee jaar een conferentie, onderzoekers en professionals samen brengt om de laatste ontwikkelingen en beste praktijken voor het koppelen van datasets op populatieniveau te delen. In de zomer van 2026 wordt de conferentie georganiseerd door ODISSEI in Rotterdam. Onderzoekers die meer willen weten over het netwerk en de bijbehorende activiteiten kunnen (gratis) lid worden.

<https://ipdln.org/membership/>

Still uit film 'Weer leren van het verleden',
Onderzoeksproject van het Huygens Instituut.

Weer van vroeger voorspelt klimaat van de toekomst

Scheepslogboeken geven inzicht in klimaat

Klimaatdata uit historische scheepslogboeken geven inzicht in klimaatschommelingen in het verleden en – wellicht – de toekomst.

■ JELLE VAN LOTTUM & ANDREAS WEBER

In het project 'Weer leren van het verleden' werken het Huygens Instituut, het Nationaal Archief, het KNMI en de Universiteit Twente samen aan een ambitieus doel: historische weergegevens uit scheepslogboeken toegankelijk maken voor hedendaags klimaatonderzoek. Het onderzoeksproject in wording richt zich op bijna een miljoen pagina's met handgeschreven observaties uit de periode 1813 tot 1968, afkomstig van Nederlandse marineschepen die over de hele wereld voeren. Deze logboeken bevatten een schat aan meteorologische data, zoals temperatuur, windrichting, luchtdruk en neerslag. Door deze informatie te ontsluiten, dat wil zeggen leesbaar, bruikbaar en digitaal doorzoekbaar te maken, ontstaan nieuwe mogelijkheden om het klimaatverleden beter te begrijpen en toekomstige ontwikkelingen nauwkeuriger te voorspellen.

Het ontsluiten van deze gegevens zal gebeuren met behulp van automatische handschriftherkenning en kunstmatige intelligentie. Omdat de logboeken onderling sterk verschillen in opmaak en taalgebruik, is menselijke hulp daarbij onmisbaar. Citizen scientists helpen bij het ontcijferen en invoeren van gegevens, en krijgen daarbij de mogelijkheid om een specifiek schip of traject te volgen. Zo combineren zij historische nieuwsgierigheid met een bijdrage aan actueel wetenschappelijk onderzoek. Deze samenwerking tussen technologie, wetenschap en burgerparticipatie maakt het project uniek.

Klimaatschommelingen

Naast de digitale component wordt ook het bredere publiek betrokken via interactieve activiteiten door het hele land. In samenwerking met musea bereiden we tentoonstellingen, workshops en lezingen voor. Bezoekers

kunnen dan zelf aan de slag met logboeken of zich verdiepen in de historische context van de waarnemingen. Op deze manier slaat het project een brug tussen verleden en toekomst, wetenschap en samenleving.

'Weer leren van het verleden' laat zien dat oude documenten, mits op moderne wijze bewerkt en geanalyseerd, van groot belang kunnen zijn voor de uitdagingen van vandaag. Het project biedt nieuwe inzichten in historische klimaatschommelingen, levert data voor klimaatmodellen en vergroot het maatschappelijk bewustzijn over klimaatverandering. Door experts en burgers samen te brengen, ontstaat een vernieuwende vorm van onderzoek waarin iedereen kan bijdragen aan een beter begrip van ons veranderende klimaat. ●

CLARIAH maakt SSH-tools vindbaar

Het verzamelpunt voor software en diensten van CLARIAH wordt ook buiten de geesteswetenschappelijke infrastructuur ingezet. Onderzoekers krijgen zo makkelijker toegang tot SSH-tools.

■ ERICA RENCKENS

Het systeem waarin CLARIAH, de digitale onderzoeksinfrastructuur voor de geesteswetenschappen, alle metadata over haar software en diensten verzamelt, wordt ook gewaardeerd en ingezet buiten de eigen organisatie. Ook tools die zijn ontwikkeld in Europees geesteswetenschappelijk verband of juist voor de sociale wetenschappen, komen zo makkelijker binnen handbereik van onderzoekers.

Samenbrengen

Geesteswetenschappers kunnen via de webportal INEO de digitale bronnen die zijn ontwikkeld binnen CLARIAH doorzoeken en selecteren. Achter deze etalage gaat voor de software en diensten het aggregatieplatform tools.clariah.nl schuil. De laatste versie van dit verzamelpunt is eind 2024 opgeleverd tijdens de afsluitende conferentie van het CLARIAH-project.

De hoofdontwikkelaar achter tool.clariah.nl is Maarten van Gompel. “Elke nacht om drie uur worden alle metadata van de tools bijgewerkt”,

vertelt hij. “Je ziet bij andere platforms nog vaak dat dit handmatig moet gebeuren, maar dat is geen doen met alle updates en bugfixes die software krijgen. Ik wil bovendien dat er niemand tussen zit, zodat de ontwikkelaars zelf de regie houden, dus dan moet je je informatie direct bij de bron ophalen.”

Van Gompel gebruikt voor zijn pijplijn CodeMeta als standaard. “Dit datamodel relateert verschillende in omloop zijnde metadata-vocabulaires aan elkaar via één eigen vocabulaire”, legt Van Gompel uit. “Zo kunnen tools die zijn ontwikkeld met verschillende metadata-standaarden toch samengebracht worden.”

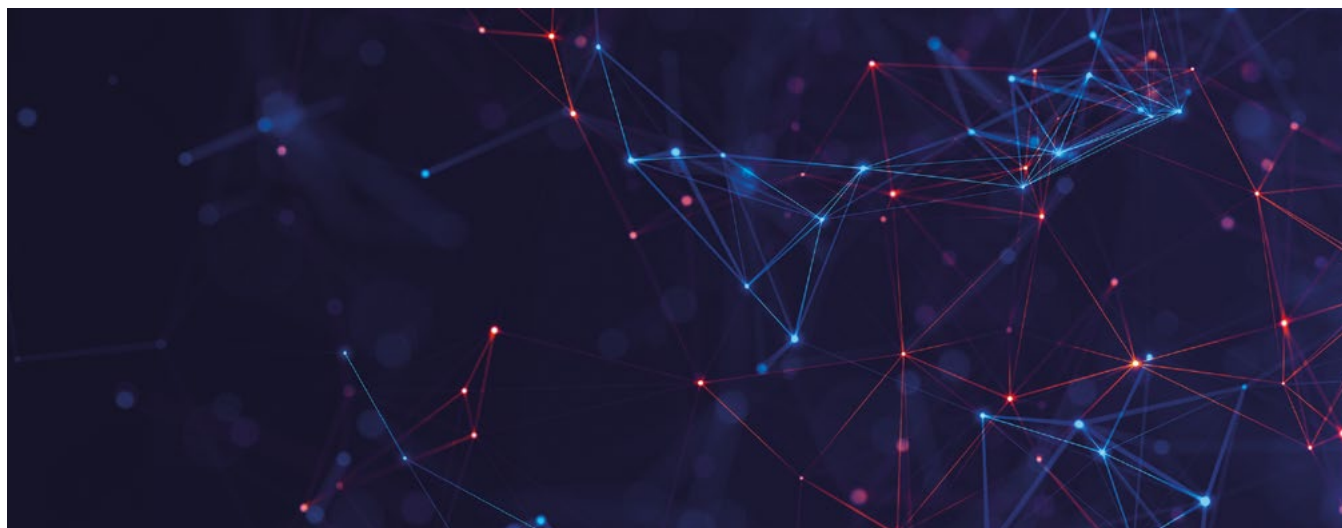
“Ik wil dat de ontwikkelaars zelf de regie houden”

Open source

Onlangs zijn enkele tools uit ODISSEI, de digitale onderzoeksinfrastructuur voor de sociale wetenschappen, toegevoegd aan het aggregatieplatform van CLARIAH.

Het gaat dan bijvoorbeeld om de Code Library met scripts en om de Knowledge Graph, een overzicht van linked data. “Omdat de pijplijn al bestond, was dat een kleine moeite”, vertelt Van Gompel. “De software hoefde alleen aangemeld te worden bij het systeem. De metadata werden vanaf toen automatisch geharvest. Aan de kant van ODISSEI hoefde dit alleen nog bijgewerkt te worden als het aan de CLARIAH-kant niet goed getoond werd.” Verschillende ontwikkelaars van de Vrije Universiteit hebben namens ODISSEI gezorgd voor de juiste koppeling.

De CLARIAH-pijplijn wordt nu ook op Europees niveau gekoppeld aan de SSH Open Marketplace. In deze portal van de Europese organisaties DARIAH-EU, CESSDA en CLARIN worden ook tools voor de sociale en geesteswetenschappen verzameld. Van Gompel: “Ook hier verdwijnt zo de handmatige koppeling en wordt alles vanuit CLARIAH, ODISSEI en SSHOC-NL automatisch elke nacht bijgewerkt. De code is open source, dus hij kan ook door anderen worden gebruikt en eventueel uitgebreid.” ●

AI in Planbureaus - ODISSEI event

Op dinsdag 11 maart 2025 organiseerde ODISSEI (de Nederlandse data-infrastructuur voor de sociale wetenschappen) een evenement gewijd aan het gebruik van computationele methoden door publieke onderzoeksinstellingen.

Veel onderzoekers kennen de mogelijkheden van deze methoden, zoals Kunstmatige Intelligentie (AI) en Large Language Models (LLM's). Het kan echter moeilijk zijn om ze daadwerkelijk te gebruiken. Zo kost het veel tijd om ontwikkelingen bij te houden, kunnen er institutionele of ethische beperkingen zijn, of is het ingewikkeld om ideeën om te zetten in concrete projecten. Het evenement was gericht op onderzoekers werkzaam bij niet-universitaire onderzoeksinstellingen, specifiek bij CPB, PBL, SCP, RIVM, Centerdata, NIDI, NSCR, IISG, KiM en WODC die geïnteresseerd zijn om AI en LLM's in hun dagelijkse werk te gebruiken.

In deze eerste editie werden twee concrete projecten gepresenteerd die gebruikmaken van dergelijke technieken. Stefan Troost van PBL vertelde over een Large Language Model dat hij ontwikkelt (ChatPBL) en Tim Verlaan van NSCR deelde zijn ervaringen met het gebruik van Agent-Based Modeling (ABM) en het verkrijgen en analyseren van administratieve politiedata (op basis van 112-data).

Daarnaast gaf Daniel Oberski (wetenschappelijk directeur van ODISSEI) zijn visie op het toekomstige gebruik van computationele methodes door publieke onderzoeksinstellingen. Erik-Jan van Kesteren vertelde hoe het ODISSEI SoDa-team onderzoekers kan helpen met technische expertise. Aan het eind bespraken de deelnemers plenair de

verschillen tussen infrastructuur die de Rijksoverheid aanbiedt en ODISSEI, en de behoeftes van de aanwezige organisaties op het gebied van data, expertise en velige omgeving.

Making a Difference: Societal Impact through Collaborative Research

Op maandag 7 en dinsdag 8 april 2025 vond de 'Making a difference: societal impact through collaborative research' conferentie plaats in Utrecht. Het congres werd georganiseerd door de Data school van Utrecht University en had als doel om onderzoekers van universiteiten, overheid en media samen te brengen om te kijken hoe je goed kunt samenwerken, welke uitdagingen daarbij komen kijken, en hoe je oplossingen vindt voor problemen in de samenleving door digitale veranderingen.

Een belangrijk thema was de manier waarop verschillende sectoren – zoals overheid, media en wetenschap – elkaar kunnen versterken in onderzoek naar complexe maatschappelijke vraagstukken. In panels en workshops werd openlijk gesproken over de mogelijkheden die zulke samenwerkingen met zich meebrengen. Tegelijkertijd werden ook inspirerende voorbeelden gedeeld van projecten die wél impact hebben gemaakt, juist door intensieve samenwerking en wederzijds vertrouwen.

Er waren ook verschillende inspirerende keynote speakers. Zo benadrukte Payal Arora hoe belangrijk het is om technologie niet alleen vanuit een westers perspectief te benaderen, maar ook ruimte te maken voor inzichten voor 'the next billion users' uit 'the Global south'. Ook sprak Minna Ruckenstein over het creëren van 'breathing spaces' waar verschillende partijen

samen kunnen nadenken en stil kunnen staan bij problemen die technologie met zich mee kan brengen.

Naast de lezingen was er veel ruimte voor interactie. In workshops werd gewerkt aan concrete vraagstukken, zoals AI en genderveiligheid en ethiek in de media. Centerdata gaf zelf ook een workshop over hoe design thinking gebruikt kan worden om samen met de doelgroep onderzoek te doen. De workshops waren niet alleen informatief, maar gaven ook ruimte om met elkaar in gesprek te gaan, ideeën uit te wisselen en zelfs nieuwe samenwerkingen op te starten.

CBS-microdatamiddag wederom groot succes

Op 20 maart was het weer zover: de halfjaarlijkse CBS-microdatamiddag vond plaats. Dit keer met als thema bedrijfsdata.

De bijeenkomst werd niet zoals gebruikelijk in de Haagse vestiging van het CBS georganiseerd maar -wegens een verbouwing- op de Leidse universiteit. Deze drukbezochte middag was een feestje voor eenieder die contact wilde leggen met collega-onderzoekers of meer wilde weten over beschikbare databestanden en hoe deze te gebruiken. Na de inlooplunch werden verschillende presentaties verzorgd door zowel CBS als andere organisaties. Onderwerpen waren onder andere het belang van bedrijfsdata, de maatschappelijke bijdrage van familiebedrijven en de productiviteitsvoordelen van exportnetwerken. Voor het eerst werd aan onderzoekers de mogelijkheid geboden om posters te presenteren. Van deze mogelijkheid werd ruimschoots gebruikgemaakt hetgeen leidde tot levendige discussies.

Heb je deze middag gemist? Niet getreurd! De presentaties en posters zijn te vinden op de webpagina van microdataservices: [CBS-Microdatamiddag Bedrijfsdata maart 2025 | CBS](#)

Historische kranten als big data

Op 21 maart organiseerde de Koninklijke Bibliotheek een congres over digitale methodes in het onderzoek naar historische kranten.

Het was een nieuwe editie in een reeks congressen rond het onderwerp 'Historische kranten als big data', waarvan eerdere edities plaatsvonden in 2015 en 2017. Het onontkoombare thema was deze keer kunstmatige intelligentie: 'Historische kranten in het AI-tijdperk'. Het programma bestond uit acht presentaties en een paneldiscussie. De keuze van sprekers en onderwerpen leverde een rijk palet aan invalshoeken op. Presentaties gingen over de wiskundige principes en praktische toepassingen van kunstmatige intelligentie voor cultureel erfgoed, over de bijdrage van patroonherkenning aan het onderzoek naar grote hoeveelheden taal en beeldmateriaal, over bias en omstreken taalgebruik die AI kan veroorzaken maar óók opsporen, en over nieuwe toepassingen van kunstmatige intelligentie in de commerciële media en het archiefwezen. In de afsluitende discussie kwamen zowel het enorme potentieel als de reële risico's van AI, en dan met name Large Language Models, nog eens over het voetlicht. De dag kenmerkte zich door een constante hoge kwaliteit van presentaties, die zowel inhoudelijk sterk waren, als aansprekend voor een breed publiek.

10 juni Utrecht

DataverseNL event - 10 jaar Open Access

Met presentaties, workshops over datacuratie, integratie met andere systemen, certificering en metrics.

<https://dans.knaw.nl/nl/agenda/dataverse-nl-event-10-jaar-open-access/>

17-20 juni Duitsland

DARIAH annual event

Het thema van deze jaarlijkse conferentie is 'The Past'.

<https://www.dariah.eu/2024/12/03/save-the-date-for-the-dariah-annual-event-2025/>

3 juli Rotterdam

NPSO-dag

Jaarlijkse bijeenkomst in de Centrale Bibliotheek van Rotterdam met als thema 'Kan AI surveyonderzoek versterken'.

<https://www.npso.net/Evenementen/Aankomende-evenementen/jaartlijkse-npso-dag-ai-en-survey-onderzoek>

14 - 18 juli Utrecht

ESRA 2025 Conference

Deze tweejaarlijkse conferentie brengt onderzoekers, methodologen en statistici samen om de nieuwste ontwikkelingen op het gebied van surveyonderzoek te delen.

<https://www.europeansurvey-research.org/conference/utrecht-2025/>

18 september Delft

Essentials 4 Data Support (Engelstalig)

Deze cursus biedt een introductieniveau-overzicht voor dataprofessionals en iedereen die onderzoekers ondersteunt bij het opslaan, beheren, archiveren en delen van hun onderzoeksdata.

<https://researchdata.nl/english-essentials-4-data-support-course/>

Onderzoek naar FAIR oral history

In de afgelopen jaren is Oral history steeds belangrijker geworden als methode en bron om de geschiedschrijving te democratiseren en inclusiever te maken. Maar het FAIR beschikbaar maken voor hergebruik van de groeiende aantallen interviews die dit oplevert, verloopt nog moeizaam in Nederland. Het project StoRe wil dit veranderen. ■ MAARTEN HEERLIEN

Onderzoeksinstellingen en erfgoedorganisaties leggen een groeiende schat aan interviews vast waarin mensen over hun persoonlijke relatie tot historische ontwikkelingen vertellen. Maar wie deze unieke bronnen wil hergebruiken voor onderzoek, onderwijs of presentatie, komt vaak niet ver. Van een groot deel van de ruim 550 collecties uit het overzicht van Nederlandse oral history collecties, bijgehouden door het knooppunt voor oral history "Spreekende Geschiedenis", zijn de afzonderlijke interviews niet of nauwelijks online vindbaar en toegankelijk. Een aantal is weliswaar gedeponeerd in het DANS Data Station Social Sciences and Humanities, maar ook hier is toegang geen gegeven. In de meeste gevallen moet toestemming worden verzocht bij de deposant. Die is niet altijd bereikbaar - of bereid - om dat verzoek te honoreren.

Het FAIR en open access aanbieden van interviewmateriaal kent dan ook legio knelpunten. Hierop richt zich het TDCC-SSH (<https://tdcc.nl>) Bottleneck project StoRe van de Vrije Universiteit, DANS,

"Spreekende Geschiedenis", Beeld & Geluid en het NIDI. StoRe, kort voor Storing oral histories for future Reuse across communities, ontwikkelt ondersteunende middelen om de research data life cycle voor oral history sluitend te krijgen. Doordat StoRe samenwerkt met academici, erfgoedprofessionals én hergebruikers - een van de doelstellingen van het project is sectoroverstijgende community building - zijn de voornaamste knelpunten in beeld. Onder andere wordt gewezen op het gebrek aan metadatastandaarden en vocabulaires voor oral history en onbekendheid met archivering van digitaal bronmateriaal.

Maar bovenal is er de vrees voor verlies van controle over doelen en vormen van hergebruik bij laagdrempelige beschikbaarstelling van interviews. Vertrouwen en gedeelde zeggenschap tussen interviewer en verteller zijn voorwaardelijk aan oral history. Op basis van die principes geven vertellers vaak diep persoonlijke informatie prijs. Daarmee wordt het opslaan en beschikbaar stellen van het interview onderhevig aan privacywetgeving. Weliswaar is het standaardpraktijk om voorafgaand aan het interview afspraken vast te

leggen over auteursrecht, archivering en gebruik (informed consent) en naderhand te toetsen op gevoelige informatie, waarmee hergebruik in juridische zin kan worden afgedekt, maar dat maakt het niet per se ethisch verantwoord. Beschadiging van de verteller of diens omgeving blijft een risico.

Als antwoord hierop schrijft StoRe in co-creatie met het werkveld een ethische richtlijn voor oral history, met bijzondere aandacht voor de ethiek van het bewaren en hergebruiken. Een gedeelde set basisprincipes voor het ethisch verantwoord afnemen, conserveren, ontsluiten en hergebruiken van interviews helpt makers, bewaarinstellingen en hergebruikers om gemotiveerde keuzes te maken in het werken met interviewmateriaal en versterkt de Nederlandse oral history gemeenschap. De ethische code voor oral history zal, samen met aanbevelingen voor het adresseren van de overige knelpunten, in het najaar van 2025 worden gepresenteerd.

<https://vu.nl/nl/onderzoek/project/store>

Data over kindersterfte leidt tot scriptieprijs

Radboud-studente Wieke Metzlar heeft afgelopen februari de Volkskrant-IISG scriptieprijs 2024 gewonnen voor haar kwantitatieve onderzoek op basis van de Maastricht Death and Disease Database (MDDD). ■ ERICA RENCKENS

Met behulp van de data uit dit overlijdensregister en de sterfteakten van de burgerlijke stand onderzocht zij verschillende mogelijke verklaringen voor de hogere kindersterfte onder Maastrichtse meisjes tussen 1864 en 1930. Kijkend naar sociaaleconomische en demografische kenmerken concludeert Metzlar dat met name dochters van ouders met een contactberoep – bijvoorbeeld dicht op elkaar in een fabriek – vaker overleden aan een infectieziekten. Zij brachten meer tijd thuis door, zorgend voor de zieken, waardoor zij zelf ook vaker

Een beeld van de door Petrus Regout opgezette glas- en aardewerkfabrieken in Maastricht. Bron: Sociaal Historisch Centrum voor Limburg

besmet raakten dan hun broers. Metzlar werkt inmiddels als promovenda verder aan dit onderzoek. De Volkskrant-IISG scriptieprijs wordt

sinds 2010 jaarlijks uitgereikt aan een student aan een Nederlandse universiteit die zijn Master-scriptie schreef over een historisch onderwerp. ●

ODISSEI SoDa trainingsmateriaal

Het ODISSEI Social Data Science Team (SoDa) ondersteunt onderzoekers bij computationele uitdagingen en helpt hen met toegankelijke, praktische leermiddelen. De nieuwste tutorials belichten twee belangrijke aspecten in de huidige datagedreven sociale wetenschap: de inzet van krachtige grote taalmodellen (LLM's) en de verantwoorde en efficiënte verwerking van gevoelige gegevens. ■ EVGENIIA KIRCHEVER

Nu LLM's steeds vaker worden gebruikt voor het verzamelen van meetgegevens met betrekking tot sociaalwetenschappelijke aspecten (bijv. persoonlijkheidskenmerken, politieke opvattingen, persoonlijke waarden), openen ze nieuwe mogelijkheden voor grootschalige, kosteneffectieve gegevensverzameling. Maar deze mogelijk-

heden brengen ook bekende uitdagingen met zich mee: validiteit, betrouwbaarheid en het risico op meetfouten. SoDa's recente workshop over LLM's ging in op deze kwesties en liet onderzoekers zien hoe ze potentiële vertekeningen (bias) in LLM-gegenereerde annotaties kunnen detecteren en corrigeren en statistische conclusies dienovereenkomstig kunnen aanpassen.

Tegelijkertijd roept het toenemen van het gebruik van geautomatiseerde hulpmiddelen in sociaal onderzoek belangrijke vragen op over gegevensbescherming. Naast hun LLM-workshop ontwikkelde het SoDa team een tutorial over het stroomlijnen van gegevensanonymisering. De tutorial toont onderzoekers, via Microsofts Presidio tool, hoe ze een

betrouwbare anonimiseringspipeline kunnen bouwen. Dit is cruciaal voor het op een verantwoorde manier werken met de gevoelige gegevens die vaak met LLM-toepassingen gepaard gaan. Samen bieden deze tutorials een goed beeld van wat het betekent om geavanceerde computationele tools te gebruiken in de sociale wetenschappen van vandaag. Het gaat daarbij niet alleen om het benutten van nieuwe mogelijkheden, maar ook om het waarborgen van methodologische betrouwbaarheid en ethische zorgvuldigheid. Je kunt de tutorials bekijken door deze QR code te scannen.

Beschermde collecties toegankelijk via KB Datalab

Het KB_Datalab bestaat uit twee werkplekken waar onderzoekers toegang kunnen krijgen tot beschermde collecties in een beschermde omgeving voor computationeel onderzoek, zoals text- en datamining. Hier biedt de KB meer onderzoeksmogelijkheden, zoals full tekst search, betere indexering en linkgraphs. Onderzoekers kunnen geen kopieën maken of

DANS vernieuwt Wegwijzer Certificering voor digitale archieven

DANS ondersteunt erfgoedinstellingen bij het certificeren van hun digitale archieven. In samenwerking met het Netwerk Digitaal Erfgoed (NDE) is de **Wegwijzer Certificering voor Digitale Archieven** in een nieuw jasje gestoken. De site is nu geïntegreerd in de DANS-website en ook beschikbaar in het Engels.

Bewerking van still uit film *Weer leren van het verleden*, Onderzoeksproject van het Huygens Instituut.
Zie pagina 14

